

BOTANIKA BOG'LARIDA O'SIMLIKLARNI HIMOYA QILISH VA BIOXILMA-XILLIKNI SAQLASH.

Mamadaliyeva Sobira Bahodir qizi¹

¹kichik ilmiy xodim «Tabiiy flora o'simliklar intraduksiya» Fanlar akademiyasi huzuridagi Toshkent botanika bog'i. E-mail:

Sobirabahodirzoda@gmail.com

Turgunov Mirabdulla Dehkanovich²

²laboratoriya mudiri, «Tabiiy flora o'simliklar intraduksiya» Fanlar akademiyasi huzuridagi Toshkent botanika bog'i. E-mail: mirabdulla-

turgunov@mail.ru

Мамадалиева Собира Баходир кизи³

³маладший научный сотрудник Ташкентский Ботанический сад при Академии наук "интрадукция растений природной флоры". Электронная почта: Sobirabahodirzoda@gmail.com

Тургунов Мирабдулла Деканович⁴

⁴заведующий лабораторией, Ташкентский Ботанический сад при Академии наук» интрадукция растений природной флоры".

Электронная почта: mirabdulla-turgunov@mail.

Mamadaliyeva Sobira Bahodir kizi⁵

⁵is a junior researcher at the Tashkent Botanical Garden at the Academy of Sciences "introduction of plants of natural flora". Email address:

Sobirabahodirzoda@gmail.com

Turgunov Mirabdulla Dekanovich⁶

⁶Head of the laboratory, Tashkent Botanical Garden at the Academy of Sciences "introduction of plants of natural flora". Email address:

mirabdulla-turgunov@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7137588>

ARTICLE INFO

Received: 27th September 2022

Accepted: 01st October 2022

Online: 03rd October 2022

KEY WORDS

Botanika bog'larini saqlash strategiyasi, o'simliklar kolleksiyasi, in situ, ex situ saqlash.

Tarixan an'anaviy botanika bog'i (jumladan, dendrariylar) "tartibli, hujjatlashtirilgan, yorliqli tirik o'simliklar to'plamiga ega bo'lgan, asosan tadqiqot va ta'lim uchun foydalaniladigan kolleksiyalarga ega bo'lgan joy" hisoblangan.[1]. Hozirgi vaqtda yo'qolib

ABSTRACT

Ushbu maqolada, botanika bog'larida biologik xilma-xillikni saqlash, o'simlik dunyosini himoya qilish haqida fikr boradi.

ketish xavfi ostida turgan o'simlik turlarini saqlash ko'plab yirik botanika bog'larining maqsad vazifalariga aniq kiritilgan. O'simliklarni saqlash bo'yicha Global strategiya yo'qolib ketish xavfi ostida turgan o'simlik turlarining kamida 75% ex situ kolleksiyalarida saqlanishi va kamida

20% in situ tiklash uchun mavjud bo'lishini talab qilish orqali bu ro'lni ta'kidlayadi.[2]. 1987 yilda Xalqaro tabiatni muhofaza qilish ittifoqi (IUCN) tarkibiga kiruvchi Botanika bog'larini muhofaza qilish kengashi kotibiyati (BGCS) o'z faoliyatini boshladi. Ushbu tashkilot Botanika bog'larining butun dunyo tarmog'ini yaratish va ularning faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi loyihalarni ishlab chiqish ustida ish olib boradi. 1989 yilda Botanika bog'larini saqlash strategiyasi (Botanika bog'ini saqlash) nashr etildi. Strategiya bir yildan so'ng BGCS maqomini oldi, mustaqil tashkilot, keyinchalik Botanik Gardens Conservation International (BGCI) nomi bilan tanilgan. BGCI Buyuk Britaniyaning xayriya tashkiloti sifatida ro'yxatdan o'tgan. BGCI tomonidan nashr etilgan adabiyotlar ma'lumotnomalar va botanika bog'ini rivojlantirish bo'yicha qo'llanmalar va ularning ro'lini kuchaytirish, o'simliklarni reintroduksiya qilish, o'simliklarni ex situ, in situ saqlash, ekologik ta'lim, atrof-muhitni boshqarish, dasturiy ta'minot, mintaqaviy harakatlar rejalarini ishlab chiqish va yo'qolib ketish xavfi ostida turgan fauna va flora turlarining xalqaro savdosi to'g'risidagi konvensiyaning e'lon qilinishi (CITES) va biologik xilma-xillik va o'simlik turlarini saqlash uchun asosli hujjat hisoblanib kelmoqda. Birinchi marta botanika bog'larining o'simliklarning ayrim turlarini yetishtirish va saqlash uchun dunyo markazlari sifatida muhim ro'l ekanligi ta'kidlangan. Botanika bog'larining o'simliklarni himoya qilish xalqaro dasturi strategiya va dasturlarni ishlab chiqish uchun asosdir. Biologik xilma-xillikni saqlash bilan bog'liq xalqaro shartnomalar va milliy qonunlarni amalga oshirishga qaratilgan botanika bog'lari faoliyatiga doir

hujjat hisoblanadi. Ushbu hujjat biologik xilma-xillikni saqlash sohasida xalqaro hamkorlikni rivojlantirishda botanika bog'larining ro'lini belgilaydi, shuningdek rivojlantirish mezonlarni beradi. Botanika bog'larini strategiyasini qayta ko'rib chiqish bo'yicha xalqaro dastur va bu boradagi faoliyati samaradorligini oshirish maqsadida o'simliklarni himoya qilish, o'simliklar kolleksiyalari, ilm-fan, biologik xilma-xillikni saqlash, bog'dorchilik uchun bebaho resurslarni ifodalaydi. Biroq, xalqaro dastur hajmi, tarixi va kolleksiyalaridan qat'i nazar, barcha botanika bog'lari uchun umumiy asosni ifodalaydi. Dasturda har bir botanika sohasi bo'yicha tavsiyalar mavjud. Bog' o'z hududining o'ziga xosligini va eng muhim ekologik muammolarni hisobga olgan holda o'z resurslariga muvofiq o'simliklarni himoya qilishdagi ro'lini kuchaytirishi mumkin. Bugun O'zbekistonda o'simliklar olami va florani muhofaza qilishga katta davlat siyosati darajasida e'tibor berilayotgan bir davrda bog'da bir vaqtlar mavjud bo'lgan ex situ sharoitida tabiatni muhofaza qilish faoliyatini qayta tiklash mumkin bo'lmoqda. Ushbu tiklanish oqilona va zamonaviy biologiya fani yutuqlaridan foydalanish orqali tabiatni muhofaza qilish va, xususan, uning ex situ komponentini hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak.[3]. Afsuski, yo'qolib ketish xavfi ostida turgan turlarning ex situ sharoitida jonli kolleksiyalarini yaratishga qaratilgan sa'y-harakatlarga qaramay, juda kam sonli botanika bog'larida bu to'plamlar in situ sharoiti muhofaza qilish uchun muhim qiymatga ega.[4]. Asosiy sabab - botanika bog'larida hali ham keng tarqalgan "tasodifiy kolleksiyalar" o'rnini bosuvchi yovvoyi turlar kolleksiyalarini yig'ish, saqlash va ulardan foydalanish

bo'yicha aniq va kelishilgan ko'rsatmalar bilan izchil tabiatni muhofaza qilish strategiyasining yo'qligi. [5]. Tirik kolleksiyalarga marka to'plamlari bilan bir xil munosabatda bo'lishning tarixiy oqibatlari, ko'rish uchun bitta namuna yetarli deb hisoblashni endi qabul qilib bo'lmaydi. Ex situ sharoitida saqlashning yangi kontseptsiyasida tirik kolleksiyalarning cheklangan miqdordagi turlarni saqlashga qaratilgan hozirgi yo'nalishini turlarning genetik xilma-xilligini saqlaydigan va in situ sharoitida restavratsiya va reintroduktsiyaga aniq e'tibor qaratiladigan yo'nalishga o'zgartirish kerak. Botanika bog'larining yana bir muhim jihati tabiatni muhofaza qilish faoliyati, yuqorida muhokama qilingan tirik kolleksiyalarni saqlashdan tashqari, yo'qolib ketish xavfi ostida turgan turlarni reintroduktsiya qilish yoki yangi populyatsiyalarni yaratish uchun ko'paytirishdir. Toshkent botanika bog'i

O'zbekistondagi yagona botanika bog'i hisoblanib, o'zbek florasiga mansub o'simliklarining biologik xilma-xilligini ex situ sharoitida saqlab qolish bo'yicha uzoq va muvaffaqiyatli tarixga ega. Afsuski, 1990-yillarda SSSR parchalanganidan keyin yigirma yil ichida malakali kadrlarning yo'qolishi va texnik xizmat ko'rsatish uchun mablag' yetishmasligi tufayli ko'plab mavjud tirik kolleksiyalar nobud bo'ldi. Bugun O'zbekistonda o'simliklar olami va florani muhofaza qilishga katta davlat siyosai darajasida e'tibor berilayotgan bir davrda bog'da bir vaqtlar mavjud bo'lgan ex situ sharoitida tabiatni muhofaza qilish faoliyatini qayta tiklash mumkin bo'lmoqda. Ushbu tiklanish oqilona va zamonaviy biologiya fani yutuqlaridan foydalanish orqali tabiatni muhofaza qilish va, xususan, uning ex situ komponentini hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak.

References:

1. Watson GW, Heywood V, Crowley W (1993) North American botanic gardens. Horticultural Reviews 15, 1-62.
2. Wyse Jackson PS, Kennedy K (2009) The global strategy for plant conservation: a challenge and opportunity for the international community. Trends in Plant Science 14, 578-580.
3. Международный совет ботанических садов по охране растений Botanic Gardens Conservation International Москва2000
4. Cavender N, Westwood M, Bechtoldt C, et al. (2015) Strengthening the conservation value of ex situ tree collections. Oryx 49, 416-424.
5. Heywood VH (1992) Botanic gardens and conservation: New perspectives. Opera Botanica 113, 9-13.